

SİLİVRİ'YE DAİR FATİH DEVRİ
VAKİFİYELERİNİN
İŞİĞİNDE İNCELEMELER

Prof. Dr. Tayfun AKKAYA

Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi. 1957 yılında Gölçük (Kocaeli)'de doğdu. İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi bölümünden mezun oldu (1974-1979). İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Semavi Eyice'nin yönetiminde, 1981'de Doktora Yeterliliği'ni ve 1985'de de Doktora'sını tamamladı. 1985'de, M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi, Resim- İş Eğitimi Bölümü'nde Yrd. Doç. Dr. Olarak göreve başladı. Aynı kurumda, 1994'de Doçent ve 2001'de Profesör oldu. Yayımlanan dört kitabı, çok sayıda makalesi, uluslararası ve ulusal bildirileri, konferansları ve eğitim hizmetleri vardır.

İlgi alanları: Sanat Tarihi, Uygarlık Tarihi, Ortodoks İkonografyası ve İkonalar, İkonografi ve İkonoloji, Mitoloji, Klasik Grekçe, İşaretler ve Semboller, Arkeoloji, Mimari ve Restorasyon, Müzeoloji, Sanat Bilimleri ve Eleştirisi, İnsanın Sanatsal Gelişimi, Sanat Eğitimi ve Öğretimi Yöntemleridir.

Selymbria, tarihinin karanlık dönemlerinin, kalkolitik çağın, Hellenistik devrin, Yunan ve Roma devrinin, Bizans İmparatorluğunun taht kavgalarında sık sık sözü edilen, Haçlıların, despotların kasabası, istilâcı ve yağmacı kavimlerin gözlerini diktikleri ve kol gezdikleri alanların güçlü kalesi, Türklerin Silivri'si, Sultan Bayezid'in, Fatih Sultan Mehmed'in, Kanuni Sultan Süleyman'ın, Pirî Mehmed Paşa'nın ve nice ünlü şahsiyetlerin canlandırdığı, seyyahların uğrak yeri ve sayfiye yeri, tahıl ambarı; çeşitli devirlerin izlerini, kalıntılarını taşıyan bir yerleşme merkezi... Tüm bunlara rağmen yetersiz kalan ilmi araştırmalar...

Selymbria (= Silivri) denilince, gerçekten de böylesine tarihin derinliklerine uzanan ve yüzyıllar boyunca çeşitli medeniyetlerin izlerini taşıyan, Propontis'e (= Marmara Denizi) bakan dik bir yamaç üzerinde kurulup da sonraları sahil boyunca yayılan, Trakya'daki İstanbul'a bağlı bir liman kasabası; bütün bu niteliklerinden dolayı düzenli arkeolojik kazılara ve araştırmalara sahne olması gereken ama malesef tam tersi olan: Birbiri ardına surlarını, gösterişli yapılarını, kiliselerini, camilerini, hanlarını, hamamlarını, çeşmelerini, tekkelerini, mescitlerini, yalılarını, konaklarını, evlerini, dükkânlarını, çeşitli sanat eserlerini, anıtlarını, daha doğrusu hemen hemen bütün eski eserlerini kaybeden, talihsiz bir yerleşim merkezi gözümün önünde canlanıyor. Bütün bunlar, gerçeğin ta kendisidir ve pek yakında kullanımda olan birkaç yapı dışında bu kasabadaki geçmişin mevcut kalan son izleri de silinecektir. Bölgede şimdiye kadar düzenli kazıların yapılamaması, bilhassa Hellenistik devre ve daha önceye ait eserler olmak üzere, antik eserlerin toprak altında gömülü kalmasına yol açmış olup, buna ilaveten toprak üstündekiler de harabeye dönüşmüştür. (Bkz. Plan 1)

Selymbria (= Silivri)'nin Trakya'da Megara tarafından kolonize edilmeden önce de var olduğu tespit edilen kelime anlamından kesin olarak anlaşılmaktadır. Megara kolonisinin de buraya Byzantion'dan daha evvel yerleştiği hususunda tam bir fikir birliği vardır. Bu kolonizasyon M.Ö. 700 ilâ 600 seneleri arasında olmuştur.⁽¹⁾

Yerleşim mahalli, küçük ve doğal bir limanın çok yakınında olup, Propontis (= Marmara Denizi)'e bakan dik bir yamaç üze-

Resim 1; Silivri'nin eski gravürü (J. Salman-F. W. H. Capone'den)

rinde yer almaktadır.⁽²⁾ Perinthos (= Marmara Ereğlisi)⁽³⁾ ile Byzantion arasındaki bu bölgenin coğrafi konumu da sürekli aynı ad ile iskân edilmişinden dolayı tam olarak bilinir.⁽⁴⁾

Byzantion 11 Mayıs 330'da başkent olarak imar edildikten sonra, Doğu Roma İmparatorluğunun kalbinin attığı bir merkez olmuş, bu özelliğinden ve zenginliğinden dolayı da sık sık çeşitli kavimlerin istilâ girişimlerine maruz kalmıştı. Bu sebeple, şehrin savunma kabiliyetini arttırmak için inşa ettirilen kara ve deniz tarafındaki surların yanı sıra Trakya'ya inen ataklara karşı koyabilecek kalelerin de yaptırılması ya da mevcut olanların tekrar tahkimi gerekmiştir.

Trakya'daki kalelerden sahil yolu üzerinde ve Byzantion'a yakın olmasından dolayı önemli bir stratejiye sahip bulunan Selymbria kalesi de Bizans devrinde yeni baştan tahkim edilerek bir ileri karakol duruma getirilmiş ve güçlü akınlara karşı koyarak müdafaa kabiliyetiyle kendisinden söz ettirmiştir. Ayrıca, gerek Bizans gerekse Türk devrinde daima ileri gelen şahsiyetlerin uğrak ve konaklama yeri olmuş ve Bizans'ta cereyan eden saltanat mücadelelerinde de yer alarak İmparatorluk üzerinde etkili olmuştur.

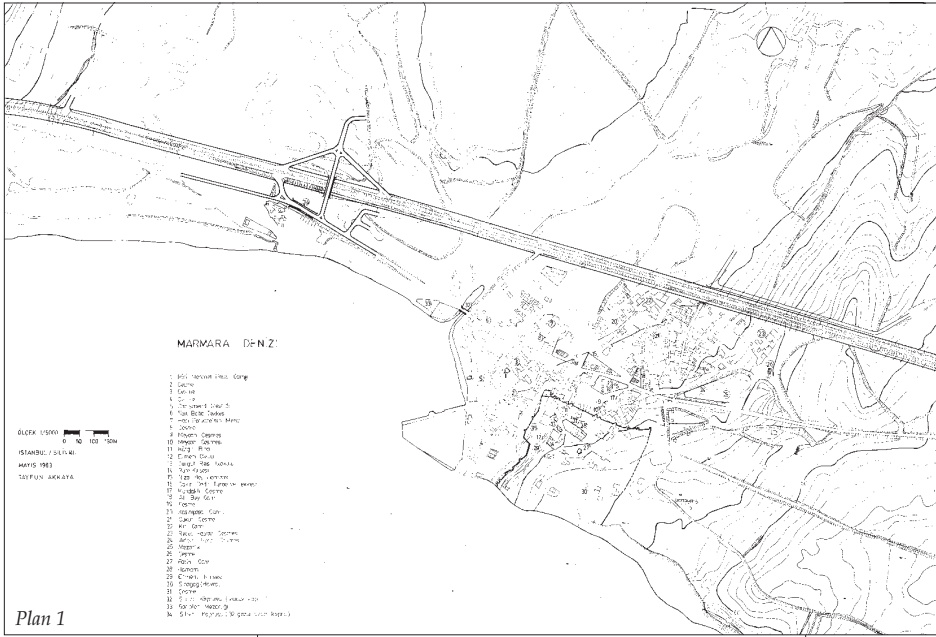
Osmanlı beyliğinin kuruluşundan Fa-

(1) E. Oberhummer, Selymbria maddesi, "RE", II, 2, s. 1325; G. Busolt, Griechische Geschichte, Gotha 1893, s.470; Z. Taşlıkoğlu, Trakya'da Epigrafiya Araştırmaları, İstanbul 1971, II, s.61; A.M. Mansel, Ege ve Yunan tarihi, Ankara 1947, s.166; B. Umar, Türkiye halkının İlkçağ tarihi, İzmir 1982, I, s.178. Burada, Selymbria'nın M.Ö. 677'de Megaralı göçmenlerin eline geçtiği belirtilmiştir.

(2) H. Kiepert, Lehrbuch der alten Geographie, Berlin 1878, s.328; E. Oberhummer, a.g.e., s. 1325.

(3) Selymbria'nın komşusu durumundaki bu şehrin M.Ö. 601'de Samos'lu kolonistler tarafından kurulduğu söylenirse de bu husus şüphelidir. Çünkü, Herodotos, 6, 33'e göre: M.Ö. 500-494'de bu yer, Fenike donanmasınca cezalandırılmış olup, o sırada burada Thrak yerleşimi bulunmaktaydı. Ayrıca, Ksenophon, Anabasis, 2, 6.2'de de M.Ö. 401'de Klearkhos'un Perinthos'da oturan Thrak'larla savaşmak için yola çıktığı kaydedilmiştir. Buna göre bu şehir M.Ö. 401'de dahi Thrak'lara ait bulunmaktaydı.

(4) E. Oberhummer, a.g.e., s. 1325.

mıştır. Bundan böyle kasabada çeşitli devirlerin izlerini taşıyan eserlerin yanında Türk sanatının, kültür ve zevkinin egemen olacağı eserler boy göstermeye başlıyordu. Silivri'yi ele geçiren Türkler önceleri kale içine yerleşmişler, ancak daha sonra burasını terk ederek sahil kesiminde yaşamaya başlamışlar ve Türk sanatında önemli yer alan eserleri, Gallipoli (= Kallipolis = Gelibolu)'de olduğu gibi hemen surların yanbaşımdan başlayarak sahil boyunca yapılan aşağı kasabada meydana getirmişlerdir.⁽⁵⁾

Fatih Sultan Mehmed (1451-

(5) Ne yazık ki, bu eserlerin çoğu günümüze kadar ulaşmamıştır. Sağlam kaliblenler, Piri M. Paşa camii ile külliyesindeki bazı yapılar, iki taş köprü, birkaç çeşme, bazı mezar taşları ve birkaç ahşap evden ibarettir.

(6) Vakıflar Umum Müdürlüğü, Fatih Mehmet II Vakfiyeleri, Ankara 1938, var.46, 357 ve 202, 266; T. Gökbiğın, XV ve XVI. asırlarda Edirne ve Paşa livâsı, İstanbul 1952, s.300.

(7) F. Dirimtekin, La Forteresse Byzantine de Sélymbria, "X. Milletlerarası Bizans Tetkikleri Kongresi Tebliğleri", İstanbul 1957, s.127-129, lev. XVIII-XVI.

(8) F. Dirimtekin, Selymbria (Silivri) Bizans Kalesi, "Arkeoloji Müzeleri Yıllığı", 6 (1965), s.19-34. Burada kalenin bir krokisi de yer almıştır.

(9) S. Eyice, Alexios Apokaukos et l'église byzantine de Sélymbria (= Silivri), "Byzantion", XXXIV (1964), s.78, res.1 ve s.80, res.1a, b, c'de J. Covel'in kaleye ait bir krokisi ile surların o zamanki (1675'lerdeki) görüntüsünü yansıtan iki karakalem detay çizimi de yer alır.

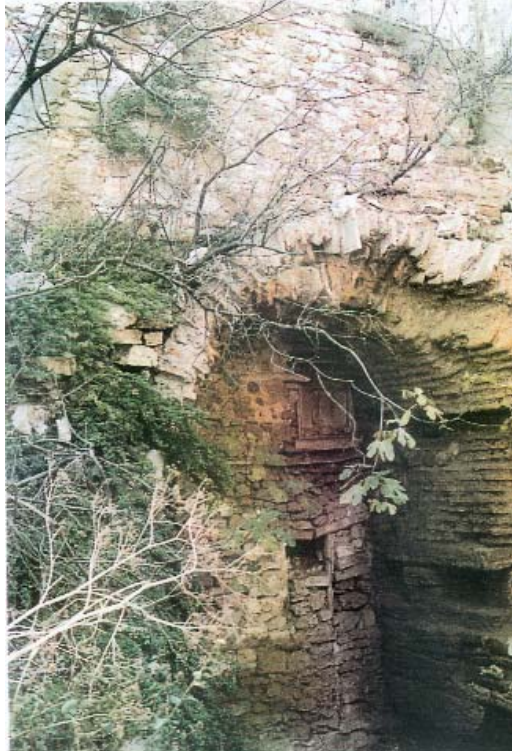
tih'in Bizans imparatorluğunun yıkılışına kadar Selymbria, sık sık Osmanlı-Bizans ilişkilerinde ve Bizans tahtı için yapılan mücadelelerde yer almıştır. İstanbul'un fethinden üç gün sonra kurtuluş ümidi kalmayan Selymbria kalesi teslim olarak Türk hâkimiyeti altına girmiş ve böylece 15. yüzyılın ortalarından itibaren ikinci defa ve bu sefer nihâî olmak üzere Osmanlı devleti topraklarına katılan Silivri'de yeni bir dönem başla-

1481), o devrin anlayışına göre Bizans'ın başkentindeki belli başlı kiliseleri camie tahvil ederek ibadete açmış ve bu ad imparatorluğa doğru atılan temel bir adım olmuştu. Bu arada, İstanbuldakilerle birlikte Silivri'nin en gösterişli yapısı olan kale içindeki Alexios Apokaukos kilisesi de Fatih camii (Hünkâr camii) adı altında camie çevrilmiş ve Fatih'in bir vakfı olarak kurulmuştu.⁽⁶⁾

SELYMBRIA (=SİLİVRİ)

KALESİ (Plan 2)

Silivri kalesi hakkında F. Dirimtekin tarafından yapılan araştırmalar dışında hiç bir ilmi çalışmayla karşılaşmıyoruz. F. Dirimtekin, bu araştırmalarının neticesini önce 1957'de X. Milletlerarası Bizans Tetkikleri Kongresi tebliğleri arasında,⁽⁷⁾ daha sonra "Arkeoloji Müzeleri Yıllığı"nda birer makale halinde yayınlanmıştır.⁽⁸⁾ S. Eyice de kale içindeki Bizans kilisesine dair yaptığı araştırmaların neticelerini yayınlarken kaleye de değinerek bazı kısa bilgiler vermiş ve John Covel'in çizimlerini de buna eklemiştir.⁽⁹⁾ Bunların dışında Selymbria kalesine dair bir yayınla karşılaşılmıyor. Üstelik, günden güne kaleye ait surların yok olması da bundan sonraki araştırmaları imkânsız hale getirecektir. Surların çoğu yerine üzerine konularan beton yığınlarından dolayı ulaşmak imkânı kalmamıştır. Kalenin en iyi durumdaki batı cephesi böylece parsellenirken, di-

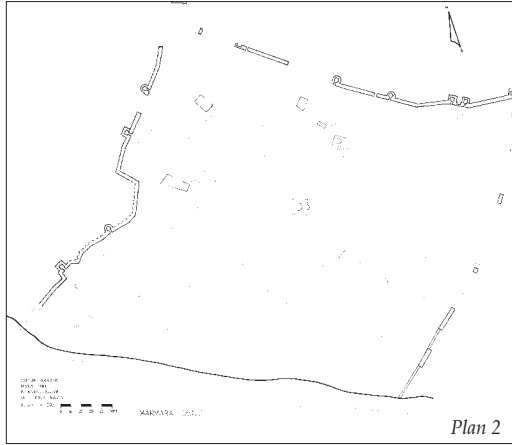
Resim 2; Kalenin batı duvarından bir niş

ğer cephelerin durumu daha da kötü olmuş, doğu cephesi birkaç kalıntının dışında tamamen ve kuzey cephesi de büyük bir bölümüyle ortadan kalkmıştır. Geriye kalan kalıntılar ise kelimenin tam anlamıyla bir harabeye dönüşmüştür.

Selymbria kalesi, İstanbul'un fethinden sonra Fatih'in vakıfları arasında dahil edilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinden temin ettiğimiz "Cennetmekân Fatih Sultan Mehmet Han hazretlerinin evkafı şeriflerine ait vakfiye" birinci orijinal arapça nüsha olup, 575 numaralı defterin 82 sayfa ve 46 sıra numarasında yer almaktadır. Türkçe çevirisi ise 1947'de Ali Sami Yücesoy tarafından yapılmıştır ve arşivde 2114 numaralı Türkçe defterin 175. sayfa ve 19 sayılı sırasında kayıtlı bulunmaktadır.⁽¹⁰⁾

Türkçe defterin 244-245 numaralı sayfalarındaki vakfiyede Silivri kalesinin sınırları şu şekilde belirlenmiştir:

"Silivri namındaki kal'anın tamamı: Bunun hududu kible tarafından Bahrimalia ve oradan Zeytuluk namile maruf mevzi'a müntehni olur ve oradan geçer Savra namile maruf mezrea tarafında vaki Beniye pınarı namile maruf pınara oradan uyuni vafiye-ye oradan mezbur pınarların şark tarafında vaki tepeye müntehni olur oradan Kermine deresine iner ve oradan geçer Lodende mezreasi nam mezreasının şimal tarafını tutar ve dereini namile maruf mevzi'i tutarak büyük tepeye müntehni olur ve oradan yola varır ve yolu keser Silivri tarikine müntehni olur ve bu tarihi de keser ve dağa yükselir ve oradan geçer Felto mezreasi nam mezrea tarafından kâin sınır taşına varır oradan Felto canibine müntehni olur oradan geçer Çatalca yoluna müntehni olur oradan iner Tasnağoy namile maruf feddanın kenarındaki haceri mansuba müntehni olur oradan garb tarafına meyleder yerkesiği nam mevzi'a müntehni olur burası kadim sınırdır buradan hudut için dikilmiş olan nişantaşına müntehni olur

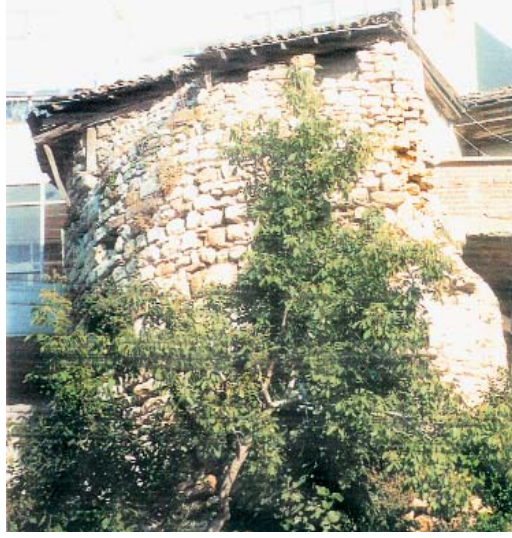
ve oradan Küçükdereye iner ve orayı keser tarihi amme varır anı'da keser dağın başından geçer ve iner ve deredeki Merforya deresi ini namile maruf mevzi'a müntehni olur oradan garp tarafı tutar kurudereye müntehni olur burası kadim sınırdır ve burayı alır şimal tarafa gider Davutca karyesinin Silivri'ye giden yolun tarafındaki haceri mansuba müntehni olur oradan Zante mezreasi nam mezreanın kenarına müntehni olur ve garb tarafı tutar dosdoğru büyük tepeye yükselir oradan Zaborta mezreasi yolundaki nişantaşına ve oradan yola varır ve yolu keser ve Borta alogatori namile marif mezreanın sınırtaşına varır oradan büyük tepe üzerinde vaki karasinanlı yoluna müntehni olur ve bu yolu tutar Takmaklık köyü namındaki mezreanın garb tarafındaki dikilitaşına müntehni olur oradan yolu tutar Bayağcı karyesi karşusunda vaki tepenin başındaki haceri mansuba müntehni olur ve oradan yolu tutar tarikim tarafındaki haceri mansuba müntehni olur oradan dosdoğru geçer garb tarafı tutarak Deniz tarafına gider ve mahalleye müntehni olur oradan meyleder kırık mezreasi

(10) Fatih'in vakfiyesinin iki diğer nüshası daha vardır ki, bunlar 16. yy. ortalarında tanzim edilmiş olup, H. 947 ve 953 tarihli dirler.

Resim 3; Kalenin kuzey duvarından bir görünüş

Resim 4; Kalenin batı duvarından bir detay

(11) Bkz. Vakıflar Umum Müdürlüğü, Fatih Mehmet II Vakfiyeleri, Ankara 1938, var. 46, 357 ve s.202, 266; T. Gök-bilgin, XV.-XVI. asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı, İstanbul 1952, s.300.

(12) Krş. H. Kiepert, Lehrbuch der alten Geographie, Berlin 1878, s.328; E. Oberhummer, Selymbria mad. "RE", II, 2, süt. 1325.

(13) Burası, Silivri körfezinin hemen doğusunda 56 m. yüksekliğinde olup, üzerinde kaleye ait surlar hemen farkedilir; bir İngiliz deniz haritasında ise bu yamacın yüksekliği 47 m. olarak verilir, bkz. Sailing Directions for Dardanelles, sea of Marmara, London 1893, s.143, harita no.224.

(14) Theophanes, Chronographia, I, s.448; krş. E. Oberhummer, Selymbria maddesi, "RE", II, 2, süt. 1326-1327. Burada herkesin nefret ettiği Kraliçenin ölümünden sonra bu isim kullanılmamıştır deniliyor; krş. J. B. Burry, A History of the Later Roman Empire from the Death of Theodosius I to the Death of Justinian (A. D. 395 to A. D. 565), London 1931, I, s.268 dipnot 2; Prokopios, Buildings, 4.9.

(15) C. Jirecek, Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel, Prague 1877, s.62.

(16) S. Eyice, Sélymbria, 1964, s.81 ve dipnot 3; Dukas (Bonn tab'ı), s.258; İbn-i Kemal, Tevârih-i Al-i Osman, yay. Ş. Turhan, Ankara 1957, s.95; Neşri, yay. F.R. Unat - M. Köymen, Ankara 1957, II, s.707; G. Schlumberger, Le siège, la prise et la sac de Constantinople par les Turcs, Paris 1914, s.61 F. Babinger, Mehmed der Eroberer und seine Zeit, Munich 1953, s.112, Fransızca yayında s. 111; İ.H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I, s.468; İ.H. Danişmend, Osmanlı tarihi kronolojisi, I, s.236, 272; Mufassal Osmanlı tarihi, İstanbul 1957, I, s.406.

nam mezreanın dairesini devreder küçük deredeki haceri mansuba oradan tariki amme müntehi olur ve bu yolu tutarak gider yolun şimal tarafındaki yerkesiği nam mevzi'a vasil olur oradan garb tarafı tutarak fazla namile maruf büyük tepeye varır ve oradan dosdoğru iner ve deniz tarafına gider İsterna pınarı namile maruf pınara vasil olur ve oradan dosdoğru denize iner ve denizi tutarak gider Silivri hududuna müntehi olup burada hudut nihayet bulur. Vakıf zikrolunan mevkufatı tafsilen şerh ve beyan edilen bilcümle hudut ve hukuk ve tevabi ve levahik ve taraiik ve merafıkı ve zemini ve bünyanı ve damları ve divarları ve fevkani ve tahtani ve yazlık ve kışık odaları ve dam

Resim 5; Kalenin orta kapısı

örtüleri ve kerasta ve karlıkları ve oluk akacak ve kül ve toprak atılacak mahalleleri ile birlikte vakfetti."

Bu vakıf işlemi sırasında kale içindeki Alexios Apokaukos kilisesi de camie tahvil edilmiş ve Fatih'in bir vakfı olarak kurulmuştu.⁽¹¹⁾

Selymbria (= Silivri) kalesi, küçük ve doğal bir limanın çok yanında ve Propontis'e (= Marmara Denizine) bakan dik bir yamaç üzerinde kurulmuştur.⁽¹²⁾ Perinthos ve Byzantion arasındaki bu bölgenin corğafi konumu da ilk kuruluşdan beri sürekli iskân edilmesinden dolayı tam olarak bilinmektedir.⁽¹³⁾

Kale, 357 senesinden itibaren Byzantion'a bağlı kalmış ve imparator Arkadios (395-408) devrinde de büyük bir ihtimalle yeni baştan imar edilmişti ve bundan dolayı da Selymbria, imparatorun eşi Eudoxia'ya ithafen "Eudoxiopolis" adını taşımıştır. İmparatorun ölümünden sonra ise tekrar Selymbria adı kullanılmıştır.⁽¹⁴⁾

Kale, Bizans'ı batıya bağlayan sahil yolu üzerinde olduğundan büyük bir önem taşımaktaydı ve müdafaa kabiliyetiyle de adından söz ettirmişti.⁽¹⁵⁾

Selymbria kalesi, Fatih'in İstanbul'u fethetmesinden üç gün sonra kurtuluş ümidi kalmayınca Türklere teslim olmuştu.⁽¹⁶⁾

Yukarıda bahsettiğimiz vakıf işlemi gerçekleştirildikten sonra Türklerden bir kısım ahali kale içine yerleşmişse de, buradaki etnik yapıdan dolayı Türkler zamanla burasını terk ederek kale dışındaki arazi kesiminde yaşamayı yeğlemişlerdir. Daha sonraları kale ve içindeki eski eserler zamanda bakım-sız kalarak yok olmaya mahkûm edilmişlerdir. Gerek etnik yapı gerekse depremeler de buna yardım etmiştir. Yakın zamanlarda ise buraya yerleşenler, surların ve diğer anıtların kalıntılarını malzeme olarak kullanıp, zincirin son halkasını tamamlamışlardır.

Kale bugün oldukça harap bir vaziyettedir. Büyük bölümü evlerin temelleri, mahalle araları ve otlar içinde kalmıştır. Bu son kalıntıların daha evvel olduğu gibi inşaatlarda kullanılmamasını sağlamak yapılacak

önemli işlerin başında gelmektedir. Tarih boyunca güçlü kalesiyle kendisinden söz ettirmiş bu liman kasabasının tarihi çok derinliklere kadar inen ilk iskânı muhtemelen bu kalenin yer aldığı yamaç üzerinde olmuştur. Ancak bu dönemlere ait buluntular ele geçmiş değildir. Bunun sebebi düzenli arkeolojik incelemelerin yapılamamış olmasıdır. Bütün bu dönemlerin izleri toprak altında yatmaktadır. Kare bir plânın topoğrafya koşullarına uydurulmak suretiyle inşa edilen bu kale, Trakya'da stratejik bakımdan önemli noktalarda yaptırıldıkları bilinen askerî mimari anıtlarının içinde Bizans'a yakın olduğundan ve Anastasios surunun hemen bitişiğindeki bir ileri karakol durumunda bulunuşundan dolayı ayrı bir değere sahipti. Buna paralel olarak, kaleye ait bugünkü kalıntılar, Bizans dönemine aittirler. Bu husus, daha önceki kalıntıların üzerine Bizans devrinde kalenin tekrar inşa ettirildiğinde ya da büyük ölçüde tamir ettirildiğine işaret eder. Trakya'da Bizans devrinde yaptırılmış oldukları bilinen kalelerin akıbetlerini düşündüğümüzde, Silivri'deki bu kaleye ait kalıntıların önemi daha da artmaktadır. Bu sur kalıntılarının dikkatle temizlenmesi, üzerini örten beton yığınlarından arındırılarak, restore edilmesi çok büyük bir masrafa ve emeğe yol açacak bir duruma gelmiştir. Ancak, bu böyle sürerse vaziyet daha da vahim olacaktır. Bu konunun dikkatle ele alınması ve turizm potansiyeline sahip bu sahil kasabasının arkeolojik ve turistik önemini arttıracak böyle bir girişimde de mutlaka bulunması gerekmektedir.

Ana hatlarıyla Selymbria kalesinin değerlendirilmesi:

- İlk kuruluşu "kalkolitik çağ"a kadar inen Seymbria, antik devirde Marmara'ya dik bir yamaç üzerinde Megaralılar tarafından burada mevcut "Thrak" kökenli halkla birleşmek suretiyle iskân edilmiş ve surlarla çevrilmişti.

- Daha sonraları, muhtemelen aynı sur kalıntıları üzerinde yeni surlar inşa edilmiş ya da eski surlar esaslı bir şekilde onarılmıştı.

- Surların hiç bir zaman şehir suru niteli-

Resim 6; Silivri kalesinin güneyden görünüşü

ğinde olmadığı anlaşılmaktadır. Bu surlar daha ziyade topoğrafya koşullarına bağlı olarak feda edilmiş kare plânlı bir "castrum" olarak nitelendirilmelidir. Bu küçük ama güçlü tahkimatıyla Selymbria, sahil yolu üzerinde Bizans'ı koruyan bir ön karakol olarak görev yapmıştı.

- XVI. yüzyıl başındaki depremlerden de zarar gören kaleye ait surlar, II. Bayezid devrinde tamir ettirilmişse de daha sonra Türklerin kale dışına yerleşmelerinden ve etnik yapıdan dolayı zamanla bakımsız kalmış ve harabeye dönüşmüştür.

FATİH CAMİİ (=HÜNKÂR C.)

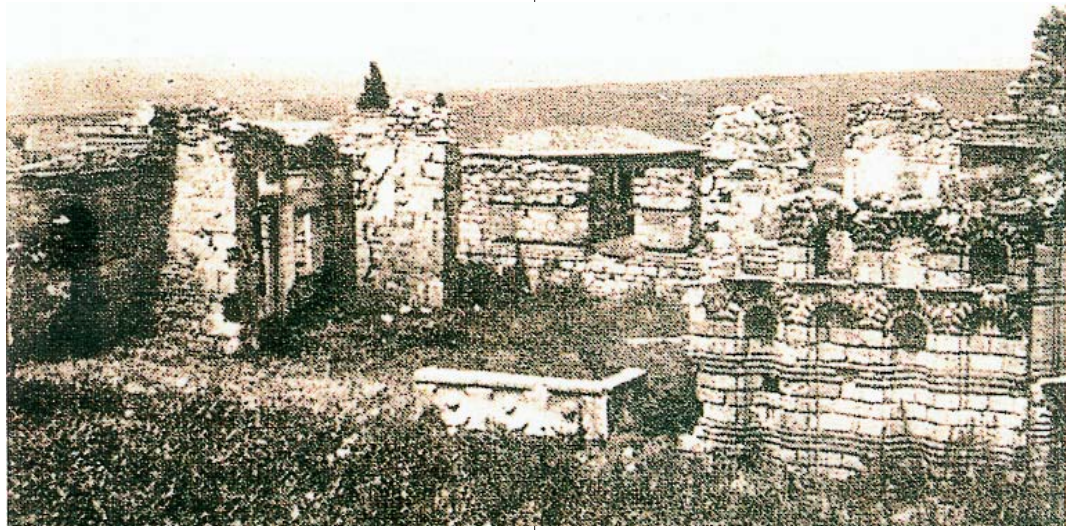
Selymbria kalesi, İstanbul'un düşmesinden üç gün sonra hiç bir kurtuluş ümidi kalmadığını anlamış ve teslim olmuştu.⁽¹⁷⁾ O devrin anlayışına göre Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un belli başlı kiliselerini camie tahvil ettirmiş ve bu da imparatorluğa doğru atılan temel bir adım olmuştur.⁽¹⁸⁾

Fatih tarafından gerçekleştirilen bu vakıf kurma işlemlerine dair bilgi edinebileceğimiz üç kaynak mevcuttur. Bunlardan birincisi ilk olduğu için önemlidir, ancak Osman Ergin Bey tarafından yayınlanan fotoğraflarının her yeri okunabilecek durumda değildir. İkinci vakfiye ise birinciden daha sonra yapılmış bir vakfiyenin kopyası olup, orijinali ele geçmemiştir ve II. Sultan Bayezid'in tuğrasına sahiptir. Eksiksiz ve fazlalıksız bir kopya olduğu vakfiyenin sonunda belirtilir. İndeksi olmayan bu vakfiyenin H.

(17) İbn-i Kemal, Tevarih-i Al-i Osman, yay. Ş. Turan, Ankara 1957, s.95; Neşri, yay. F. R. Unat-M. Köymen, Ankara 1957, II, s.707; G. Schlumberger, Le siège, la prise et la sac de Constantinople, Paris 1914, s.61; F. Babinger, Mehmed der Eroberer und seine Zeit, Munich 1953, s.112, Fransızca yayında s.111; İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı tarihi, I, s.468; İ. H. Danişmend, Osmanlı tarihi kronolojisi, I, s.236, 27; S. Eyice, Selymbria, 1964, s.81; Muffassal Osmanlı Tarihi, İstanbul 1957, I, s.406.

(18) Fatih Sultan Mehmet Vakfiyesi (H. 901=1496'da II. Sultan Bayezid'in emriyle çıkartılan kopya), s.9-10, krş. S. Eyice, Selymbria, 1964, s.81.

Resim 7; Apokaukos kilisesinin eski bir fotoğrafı (Alman Ark. Ens. arşivi)

(19) E. H. Ayverdi, Osmanlı mimarisinde Fatih devri (H. 855-886 = 1451-1481), İstanbul 1973, III, s.356.

(20) Vakıflar Umum Müdürlüğü, Fatih Mehmet II Vakfiyeleri, Ankara 1938, var.46, 357 ve s.202, 266; T. Gökbilgin, XV.-XVI. asırlarda Edirne ve Paşa livâsı, İstanbul 1952, s.300. Fatih'in gerek Arapça gerekse Türkçe vakfiyelerinde İstanbul'daki hayır eserleri arasında yedinci sırada bu caminin adı zikredilir. İstanbul'un fethinden sonra vakıf dinî bir hüviyet almıştır. Buna örnek olarak başta İstanbul'daki Fatih camii (1463-1470) ve daha sonra birçok cami ile içlerinde Silivri kalesindeki Bizans kilisesinin de yer aldığı kiliseden çevrilme altı camiyi işaret etmek gerekir.

(21) Krş. S. Eyice, Selymbria, 1964, s.82.

(22) Evliya Çelebi, Seyahatname, İstanbul 1314 (=1896), III, s.293; Evliya Çelebi seyahatnamesi, s.179.

(23) S. Eyice, Selymbria, 1964, s.84-85.

(24) T. Gökbilgin, XV. ve XVI. asırlarda Edirne ve Paşa livâsı, İstanbul 1952, s.312.

(25) Th. Germanos, Ἡ Σηλυβρία κατά τὸν Ἰζαυωνα "Ἐραχίχα" 10 (1938), s.128-136. Krş. Eremya Çebi Kömürçüyan, İstanbul tarihi, yay. H.D. Andreevyan, İstanbul 1952, s.251; ayrıca kasabadaki karışık nüfus hususunda bkz. J. Hutz, Beschreibung der Europäischen Türkei, Munich 1828, s.237; A. Joanne-E. Isambert, Itinéraire de l'Orient, Paris 1860, s.436.

901 (=1496) tarihli arapça çevirisi Topkapı Sarayı arşivinde bulunmaktadır. Üçüncü vakfiye ise Türkçe bir yayındır, birincinin ve ikincinin çevirisi olmayıp, mufassal bir anlayışla ele alınmış ve bir de indeks ilâve edilerek kullanılması kolaylaştırılmıştır. En erken II. Sultan Selim (1566-1574) zamanına ait olup, belki de H. 990 tarihlidir.⁽¹⁹⁾

Bu vakfiyelerin içinde en güvenilir kaynak olarak II. Bayezid (1481-1512) devrine ait olan suret kabul edilmekte olup, Tahsin Öz tarafından Alman Arkeoloji Enstitüsü yayınları arasında tanıtılmış ve ayrıca Türkçe olarak Vakıflar U. Müdürlüğü tarafından yayınlanmıştır. Bu vakfiyeden, sözünü ettiğimiz Fatih'in vakıf işlemleri sırasında Silivri'deki Alexios Apokaukos kilisesinin de camiye çevrildiğini öğrenmekteyiz. Böylece Selymbria kalesinin en büyük Bizans kilisesi Fatih'in bir vakfı olarak kurulmuş ve Fatih ya da Fethiye camii adını almıştır.⁽²⁰⁾

İstanbul'un fethinden sonra vakfın dinî bir amaç almasından dolayı kiliseden çevrilen camileri şöyle sıralayabiliriz: 1. Ayasofya, 2. Zeyrek camii (= Pantokrator manastırı kilisesi), 3. Eski İmaret camii (= Pantepotes manastırı kilisesi), 4. Kalenderhane camii (= Akataleptos manastırı kilisesi), 5. Arap camii (= Galata'daki Dominikenlerin San Domenico kilisesi), 6. Silivri kalesindeki Aleksios Apokaukos kilisesi.

Alexios Apokaukos kilisesi (= Fatih ya da Fethiye camii) vakfın belgelerine göre, doğuda İlyas'ın oğlu Nasuh'un mülkünün

komşusuydu, batıda ve güneyde yollarla sınırlanmıştı, kuzeyde ise Kadı Kasım'ın oğlu Musa Çelebi'nin komşusuydu. Böylece Bizans devrinden beri ya da hiç olmazsa İstanbul'un fethinden beri bu yollarla çevrili sahanın pek az değiştiği anlaşılır. Caminin kapladığı saha bugün de aynı şekilde batıda ve güneyde yollarla, kuzeyde ise özel mülkiyetlerle çevrilidir. Tek değişiklik doğu tarafta olmuş ve buraya 1980'de ibadete açılan yeni Fatih camii inşa edilmiştir.⁽²¹⁾

1651'de bu camiyi ziyaret eden Evliya Çelebi "Kalenin içinde kiliseden yapma Hünkâr camii var" diyerek yapıdan Hünkâr camii olarak söz eder.⁽²²⁾

Vakfiye kayıtlarından anlaşıldığına göre, vakfın bakımını sağlamak için Trakya'da zengin mülke sahip olmasına rağmen bu caminin yok olmasının sebebi kasabanın etnik yapısıyla ilişkilidir.⁽²³⁾ Silivri'de H.935=1528/29 senelerinde üç müslüman mahallesine karşılık yabancılara ait oniki mahalle vardı. H.947=1540'larda ise 150 müslüman evine karşılık müslüman olmayan toplumlara ait ev sayısı 366 idi.⁽²⁴⁾ John Covel'in 1675'de kasabada varlığından bahsettiği kiliselerden biri belki de 1676'da Edirne (=Adrianopolis)'de ölen Ermeni zenginlerinden Abro Çelebi'nin yaptırdığı Ermeni kilisesiydi.⁽²⁵⁾

1680'de kasabaya gelen Grélot, burada oturanların Yahudi, Türk ya da Rum oldu-

ğunu yazmıştı.⁽²⁶⁾ Silivri'de geç devirde yapılmış binalar içinde bir Ortodoks kilisesi ve biri 1863'de inşa edilmiş iki Ermeni kilisesi de bulunmaktaydı.⁽²⁷⁾ Başlangıçta kale içine yerleşen Türkler, sonraları burasını terk etmişler ve kalenin batısındaki sahil kesimine yerleşmişlerdi. 1820-30'larda Türkler surların dışında yaşamaktaydılar, kale içinde ise Rum ve Yahudi toplumları bulunmaktaydı.⁽²⁸⁾ Bu etnik yapıyı 1854'de Silivri'yi ziyaret eden seyyah Jouve şöyle tasvir eder: "Müslümanlar tahrip olmuş surların içinde oturmayıp, kıyı tarafına yerleşmişlerdir. Surların içinde Rum, Yahudi ve Ermeni reayaları bulunur."⁽²⁹⁾ Yakın zamanda ise Yahudiler Silivri'den göç etmişler ve terk edilen sinagog (=havra) binası da tamamen yıkılarak ortadan kalkmıştır.⁽³⁰⁾

Türklerin sur dışına yerleşmelerinden dolayı Fatih camii de tamamen terk edilmiş ve gitgide daha çok harap olmuştur. Balkan savaşı ve Birinci Dünya Savaşı döneminde ve daha sonra işgal yıllarında bu bina ile hiç ilgilenilmemiş, neticede cami savaşın bittiğinde birkaç kalıntı dışında tamamen yok olup gitmişti.⁽³¹⁾ Geriye kalan harap minaresi ve birkaç duvar parçası yerini belli ediyordu. Sakinlerin iddialarına göre, 1924-26 yıllarına doğru minareyi yıkıp, geriye kalan kalıntılardan yararlanmak fikrine kapılanlar olmuştu.⁽³²⁾ Şimdi Fatih camiinin, daha doğrusu camie çevrilen Bizans kilisesindeki Türk devri inşaatının ve tadilatının hatıraları olarak yıkılan minarenin kaide kısmı ve kuzey cephede 50 cm. yüksekliği geçmeyen bir duvar kalıntısı mevcut bulunmaktadır.⁽³³⁾ Türk devrinde Fatih camii adı ile tanınan bu binanın aslı Alexios Apokaukos tarafından yaptırılan ya da büyük ölçüde ihya ettirilen bir Bizans kilisesi olduğundan tabiiyle burada Türk devrine dair başka bir şey söylemek imkânı yoktur.

İstanbul'a gelen seyyahların çoğu Via Egnatia yolu üzerinde olmasından dolayı Selymbria'dan geçmişlerdir. Ancak, bunla-

Resim 8; Apokaukos kilisesinin eski bir fotoğrafı (Alman Ark. Ens. arşivi)

rın büyük bir bölümü çok kısa bazı notlarla yetinmişlerdir. Kasaba hakkında etraflıca tasvirler yer verenler pek fazla değildir. Bunlar, Evliya Çelebi, J. Covel, Th. Allom-R. Walsh, M. E. Jouve ve E. I. Drakos'tan ibaretler. Bunların dışında kalan seyyahlardan bazıları kısa olmasına rağmen ilgi çekici bilgiler verirken bazıları ise basit tasvirlerle yetinirler.

Fatih devri vakıfelerinin Silivri'ye dair verdiği bilgiler, seyyahların ifadeleriyle, kasabadaki diğer verilerle ve sınırlı sayıdaki ilmi çalışmalarla karşılaştırılarak değerlendirildiğinde,⁽³⁴⁾ bu bölgede geç de olsa yapılması gerekli olan arkeolojik kazılara, araştırma ve incelemelere ışık tutacak nitelikleriyle Silivri'nin Fatih devri sürecinin ortaya konulmasına katkıda bulunacaktır.

(26) G. J. Grelot, Relation d'un voyage de Constantinople, Paris 1680, s.59; 1681 baskısı, s.71.

(27) Eremya Çelebi Kömürçüyan, İstanbul tarihi, yay. Hrand D. Andreasyan, İstanbul 1952, s.251; O. Feld, Noch einmal Alexios Apokaukos und die byzantinische Kirche von Selymbria (Silivri), "Byzantion" XXXVII (1967), s.64.

(28) R. Walsh-Th. Allom, Constantinople and the scenery of the Seven Churches of Asia Minor, London (1838?), II, s.75.

(29) M. E. Jouve, Guerre d'Orient, Voyage à la suite des armées alliées en Turquie, en Valachie et en Crimée, Paris 1855, s.8.

(30) Bu sinagog, Kale Parkının kuzey-doğusundaki alanda bulunuyordu. Şimdi bu binadan geriye hiç bir şey kalmamıştır.

(31) E. H. Ayverdi, Fatih devri mimarisi, İstanbul 1953, s.81'de caminin 1925'de bir kaymakam tarafından yıkıldığı ifade edilirse de, S. Eyice'nin de belirttiği gibi bu yanlış, çünkü Atina'daki fotoğrafta yapının İstiklâl savaşından önce de harap olduğu bellidir.

(32) S. Eyice, Selymbria, 1964, s.86.

(33) Bu cephedeki Türk devrine ait inşaat tekniğine şu eserde de işaret edilir: O. Feld, a.g.e., s.59.

(34) Bu tipteki bir çalışma için bkz. T. Akkaya, Selymbria (=Silivri) Tarihindeki Gelişimi ve Eski Eserleri, İ.Ü. Sosyal Bil. Ens. Arkeoloji ve Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1984.

Resim 9; Fatih Camiinin yerine yapılan yeni cami

